

A diósgyőri vár.

KANDRA KABOS-tól.

Ez év őszén *Türk Frigyes* régészetkedvelő egri barátommal régi ismerősömet voltunk meglátogatni: a nekem beszédes és annyira kedves *diósgyőri várromokat*, miután már majdnem nagy ideje, hogy ültem *Mária királyné óriás mogorófája* alatt, ittam «*a király kutja*» vizéből.

Még jobban elgyöngülve, jobban összeesve találtam a vidék történeti korszakával egyidős ezen százados haldoklót, kinek utolsó kívánságát vélem, hogy ellestem, midőn életírásának vázolása mellett ezen kegyeletes látogatásomról írásban is, képben is beszámolok az emlékekben szegényebb jövő iránt való tekintetből. Ha már a mostani maradványok kevésbé tájékoztatók, mennyivel nehezebb lesz majd az eligazodás, ha a törmelékek rohamosan fognak szaporodni.

Elég futólag végig tekintenünk az előttünk álló A) alaprajzra,¹ hogy a túlzás gyanuját magamról elhárítsam. Különben a magyar Tudományos Akadémia *tek. archaeologiai bizottságáé* az érdem s enyim csak a hálás köszönet, hogy a vár erősítési méltatása után² a romok leírásában monographicus folytatást és kiegészülést nyerhet a diósgyőri hírneves vár, mielőtt véglegesen eltűnnék a föld színéről.

I. A hun-avar gyűrűvárok korszakára és Borsodnak árpádkori dinasztáira nem téve vonatkozást, nem csoda, hogy királyaink szeme megakadt a diósgyőri váron, mert kevés hely dicsekedhetik azon természeti előnyökkel, melyeket várunk környéke fölmutat. És ezen fölismerésnek érdeme a mint leginkább Lajosé, a «nagy királyé», úgy egyszersmind az ő lovagias lelkülete és messzenéző számítása vagyon mintegy e helyen megörökítve. Ez az oka talán, hogy e vidék fönkelt érzelmeket támaszt minden fogékony látogatója lelkében és a multak buvára ráismerni vél a romok ünnepélyes csendében a nagy király busongó szellemére.

«Borsodmegye regényes helysége a Bükkségben — úgymond egy szellemes utazó — Miskolcztól félóra-távolságra, hol a szem elül elrejtve, tündéri szépségű völgyek buja vegetációjával, kristályvizesések s égbemerendező sziklahegyek félig betakarva őserdők (!) árnyaival, ábrándos alakzatú számos mély csepegő barlangok, százados hallgatóságban őrizve a természet kifürkészhetetlen titkait, rejlenek. Érdekes látványként nyulik el a *diósgyőri* völgy, melynek kapuja maga Diós-Győr városa régi vár-omladékaival. *Magas lelkesedés ragadja meg keblünket, ha a régi dicsőség e helyét vándor-lépteink érintik*».³

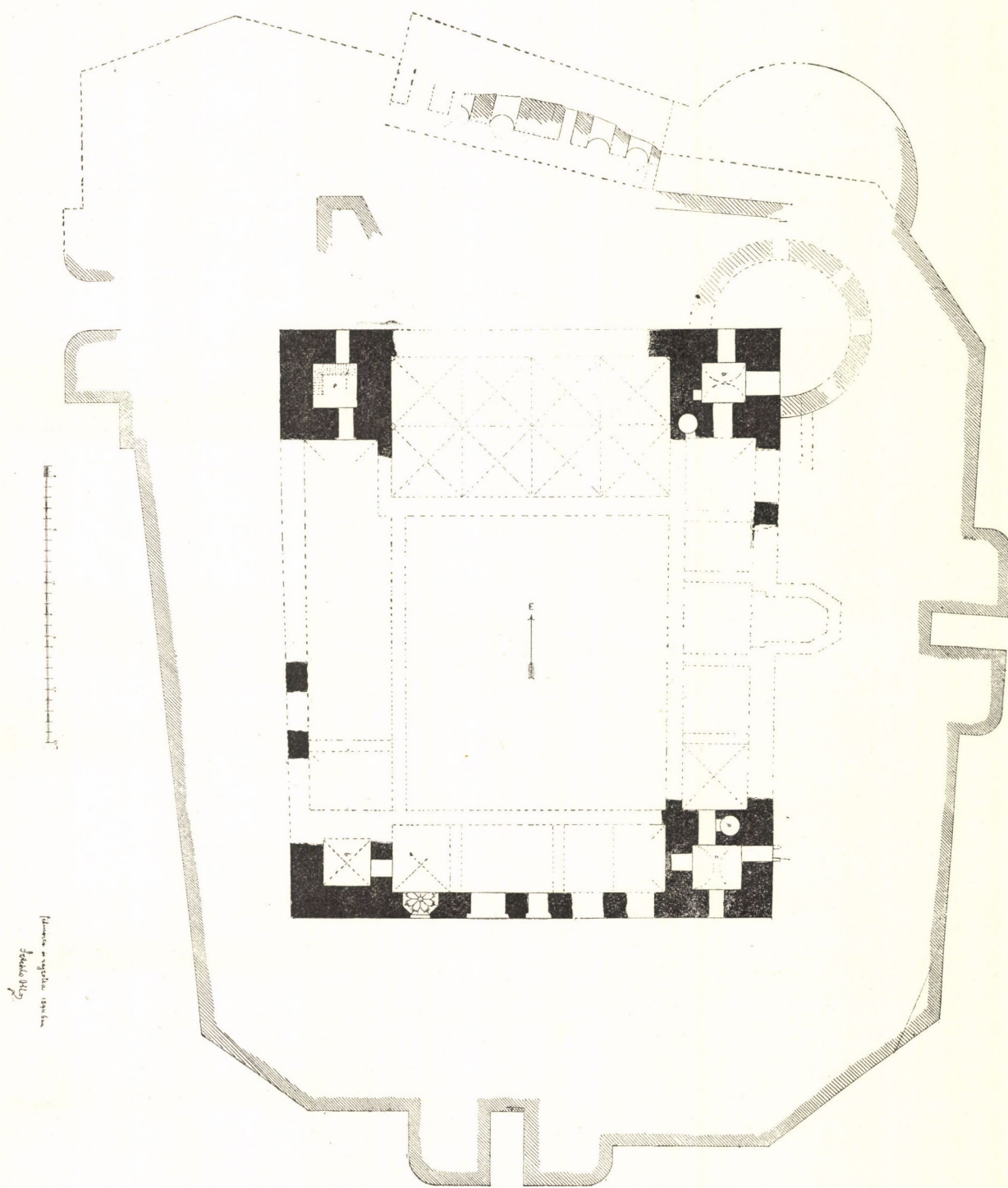
Nem ily emelkedett hangon, azonban több részletességgel írja le a völgyet egy másik tudósítás: A miskolci völgyön átfutó *Szinva* mentében haladva, utunk csakhamar Diós-Győr regényes völgyébe visz. Mögöttünk alig maradt el *a völgy közepén egyedül álló sziklán omladozó vár*, a mindinkább szűkülő hegysorban egyfelől csak a mellettünk tátongó mélységben csattogó patak, másfelől pedig a meredek sziklák lesznek kísérőink fantasztikus alakjokkal s még rémesebb emlékeikkel. Itt egy közuhatag fehérlik előttünk: *a nyájával együtt kővé vált pásztor*. Odább egy kőszál mered kopasz fejével

¹ Sztéhló Ottó 1894-ik évi fölmérése és rajza után.

² *Archaeologiai Közlemények* XIII. k. (1879.) *Diósgyőr vára, mint erőd*.

³ *Vahot Imre*: Magyar föld és népe. Pest, 1846. III. f., 13. l.

az égre s a szédítő magasból csak *egy kereszt* tekint alá a völgyben haladókra. Oldalt a szikláknak támaszkodva, a szegény nép lakai állanak, míg (ma már nem úgy van) a vashámorok kalapácsai ütnek

A) ábra.

pokoli zajt a szűk völgy visszhangjai által. Amint feljebb és feljebb hágva a két hegygerincz végre oly közel jön egymáshoz: egy roppant köfal jelenik meg előttünk a külső oldalát alkotó óriás lépcsőzetével, mely a két hegygerinczet összekötve, az alkotott völgybe föltrekeszti az itt már csak kispatakként foly-

dogáló Szinva vizét, mely azután meggyűlve, az így alakult nagy hegyközi tóba, hatalmas víznyomással szolgál az alatta elhelyezett hámorok hajtására. E tó, a nép nyelvén úgynevezett «*Taj*». Szélessége 50 öl, hossza pedig be a hegyek közt félóra járás és mivel szélét mindkét felül magas szirtek övedzik, a legregényesebb tájképet adja.¹

Ez a hegyi ösvény vezetett hajdan a *Szentlélek*-i vadregényes pálos monostorhoz, a *dédes-i*, *szilvás-i* (akkor: *szilvás-várad*) vadász-várdákhoz, a román ízlésben épült *bél-háromkúti* apáturi egyházhoz.

Csoda-e, ha ennyi erő, nagyság, fűnség leköté legnagyobb királyaink szívét-lelkét; hogyha oly gyakran találkozunk itt Diós-Győr nagy szellemével: Lajos királlyal?

Lajos, a nagy királyról szólván, mondja *Fessler*:

«Ott, a pisztrangban gazdag *Szinva* öntözte kellemetes völgyben, a sűrű tölgy- és bikk-erdőnek közepette az ő áhitatos lelkületéhez méltó légkört talált a túlvilági dolgok szemléletének szentelt hazai pálos-rend remete-magányaiban. Innen egy órányi Miskolcz mellett állt a benczék *tapolcza*-i apátursága, mely akkortájt még istenfélő és tudós férfiakban bővelkedett volt.² És másutt is fölhozza Mária királyleány atyjáról, hogy a *diósgyőri völgyben*, az őstölgyesek árnyékában, a hegyről lerohanó pisztrang-patak mellett, szent-Pál emelkedett lelkű remetéivel gyakori böles beszélgetésekbe mélyedt, elfeledkezve gondjairól, a földi méltóságról, a koronákról».³

Hasonlóképen vélekednek újabbkori jeleseink is:

«A Bükkségnek kies völgyei, vadas és gyümölcsös kertjei kellemes kívül magasabb szellemi évekkel is találkozhatott I. Lajos királyunk Diós-Győr vidékén, hol akkor számos virágzó zárdá és monostor állott mindenfelől. Egyfelől a *diós-győri* és *Dédes* felett volt *Szentlélek*-i pálos zárdák; lejjebb a zircziek *beél*-i monostora; másfelől *Tapolczá*-n és *Kács*-on meg ismét a benczék régibb monostorai voltak: a buzgóság, jámbor, ájtatos élet, tudomány és művészet mindmegannyi menhelyei és oázai, alig néhány órányi távolságra egymástól és Diós-Győrtől, bizonynyára élénk, mozgalmassá, vallásos és műveltségi életet terjeszthettek körükben.»⁴

Messze vinne célomtól, ha ezen zárdák és monostorok kulturális hatását kifejteni akarnám; ha a *tapolczai* monostor-iskoláról, vagy a többieknek földművelési népneveléséről bővebben kívánnék szólni; ha *Ipolyival* a *Meggyesek* (Visnyó), *Szilvások* megalkotóit a *béli* (apátfalvi) névtelen szerzetesekben keresve, valamennyinek ez irányban való tevékenységét kutatnám. Legyen azért elég a sok közül egynek helyünkre vonatkozó fölemlítése. Csak néhány évig lakják a pálos szerzetesek Győrt és ott a gyümölcsöző diófás kertek annyira elszaporodnak, hogy maga a hely is többé nem *Nagy*-, hanem «*Diós-Győrnek*» kezd nevezettni.

Sokat látszik mondani, hogy az egyik *béli* apát a király «kedvelt káplánja» és hogy ugyancsak Lajos király áldozattal váltja magához a *tapolczai* monostor fölött a kegyuri jogot.⁵

Diós-Győr várunk ezenkívül emlékköve a nagy király politikai éleslátásának is.

«Diós-Győr Lajos királynak gyakran látogatott mulató helyévé lett; ennek oka nemcsak a körülfekvő vidéknek ritka természeti szépsége volt, se nem egyedül a királynak ájtatos hajlama, hogy a szomszéd-kolostorok szerzeteseinek conversatiójában és imádságában gyönyörködjék: hanem talán nagyobb mértékben fontosabb politikai conjecturák, melyek a királynak gyakori tartózkodását tették szükségessé oly helyen, hol Budával könnyű összeköttetésben maradt s a honnan egyszersmind az országnak északon és északkeleten levő tartományaira és szomszéd-államaira s *kiválól* *Lengyel-országra* közvetlenül hathatott. Ezen célnak pedig geographiai fekvésénél fogva Diós-Győr leginkább

¹ *Vasárnapi Ujság* 1872. évf. 20. Hogy 23 év óta estek változások a leírás egyes tárgyai körül, magától értetik.

² *Die Geschichte der Ungern*. III. köt., 412. l.

³ U. o. 549. l.

⁴ *Ipolyi*: *A kunok Bél-háromkúti*, másképp: *Apátfalvi apáts.* (Archaeologiai Közlemények VI. k., 26. l.)

⁵ 1366 ban Élesköt, Miskolczot, Váradot, Besenyőt, Kis-Tokajt, Tardot, Mályit stb. váltja magához a Szécsyeketől. (Wenzel: *Diósgyőri Regesták*, 10. sz.)

megfelelt, a honnan a budai út három irányban ágazott szét: *Lengyelország, Galiczia, Lodomeria*, nemkülönben *Moldva felé*. Nagy-Lajos királynak magas szellemi képzettségéről méltán föltehetjük, hogy Diós-Győrnek fontos geographiai positióját hasznára fordítani tudta». ¹

Szabad keresni Diós-Győr fölkarolásában *lélektani indokot* is: menekvést a Visegrád táján kísértő Zách Klára ijesztő árnya elül, különben a nagyobb szabású s fekvésében is fejedelmibb Visegrádnak teljes háttérbeszorulását Diós-Győrrel szemben még a politikai indokok számbavétele mellett sem magyarázhatjuk. Hogy Diós-Győr kevésbé kényelmes és parancsoló volta dacára is mindenesetre a büszke visegrádi fellegvár rovására kedves otthona vala az Anjouk fénykorában, ebben észrevehető a jövő sejtelmétől lehangolt és engesztelést áhító, visszavonult magányosság áhítozásának is.

Mindent összevéve, Diós-Győrnek tüneményszerű fontossága a töle és nem töle függő okoknak szerencsés összetalálkozásában leli magyarázatát, miután különben nem volt vala több, mint egy közepeszerű *szigetvár*.

II. Hogy várunk nem a bérczi lovagvárak sorába tartozott volt, hanem *sík-vár, sziget-vár* volt, mely az őseredetű *földvárak* (*győr-ök*) egyikéből alakult, korábbi értekezésemhez képest bizvást tekinthetem megvitatott dolognak. ² A vár mostani állapota is föltünteti azt, szemléltetésére pedig legalkalmasabb az előttünk álló *déli homlokzat*.

Sík-váraknál az ótalomnak főeszköze a víz, melyből a vár, a maga külső területével szigetként emelkedik ki, mint az *ecsedí vár*, vagy a Tas építette *Sár-vár*, melyet az ecsedi láp sok ideig védelmezett, egyszer azonban (mikor? nincsen megírva) váras-ostul elnyelt. Ettől Diós-Győr nem tarthatott, az ő vízi kigyója körülfogta ugyan az egész várat, de pusztító szörnyetegévé nem nőhetette ki magát, miután szabott korlátok közt mozgott s táplálékát is szűk mértékkel kapta. *A víztartó nem természetes* volt, hanem mesterséges alkotás és a sebes járáshoz szokott *Szinva* erőszakkal állíttatott meg s kényszerítettett, hogy a vár körül őrt álljon s erejének egy részét ennek szolgálatára visszahagyja.

Említett értekezésem alaprajza tünteti föl ezen víztartó *árok-nak* (*medenczének is beillik*) méretes alakját. Azonban *A*) alaprajzunk segítségével, ha (*L. A*) ábrát) a medencze falát jelző szélső vonalokkal párhuzamos vonalat képzelünk környes-körül. Alakja tehát, miként a várszigeté, tojásdad vala, körülbelül tíz szöglet-töréssel.

A víztartó külső fala a déli oldalon terméskő, mindjárt mellette a nyugaton darázskő-gát, a másik két égtáji oldalon nincsen biztos nyom, de azért biztosra vehetjük, hogy ezen részek is darázskőből rakott oldalzattal alakultak.

A keleti oldalon a víz-gát már a kertekbe esik. Tíz öltre ásás alkalmával falakra akadnak, melyek a vízmedencze külső falai, miután a többi három részen ilyennek mutatkozik a víztartó-medencze szélessége, kivéve a mostani följárás, a régi fölvonó táján (ÉNy. szöglet), hol jóval nagyobb szabású szélességben mutatkozik a víztartó széle.

A Szinvának egyik ere ma is érinti a várat a déli oldalon. Hol szakad ki mesterséges fogás következtében ezen ág az anya-Szinvából, nem puhatoltam, eredetileg azonban nem a mai úton fogott a várhoz közeledni s a záró-zsilip sem ott lehetett, hol a mostani lefolyás van, hanem valamivel odébb.

A vár nyugati oldalán: innen a fölvonó-hidon (tehát épen a nyugati oldal közepe táján) volt a régibb fölvételek szerint a víz-irány. Még 40 éves emberek is beszélnek, hogy gyermekkorukban voltak e vízvezeték fönlévő üregében. A lefolyás pedig a keleti oldalon a kis iker-tornyokon túl esett.

A diósgyőri vár vízmedenczéjének vize tehát csak felében volt álló víz, mert felében járó vala.

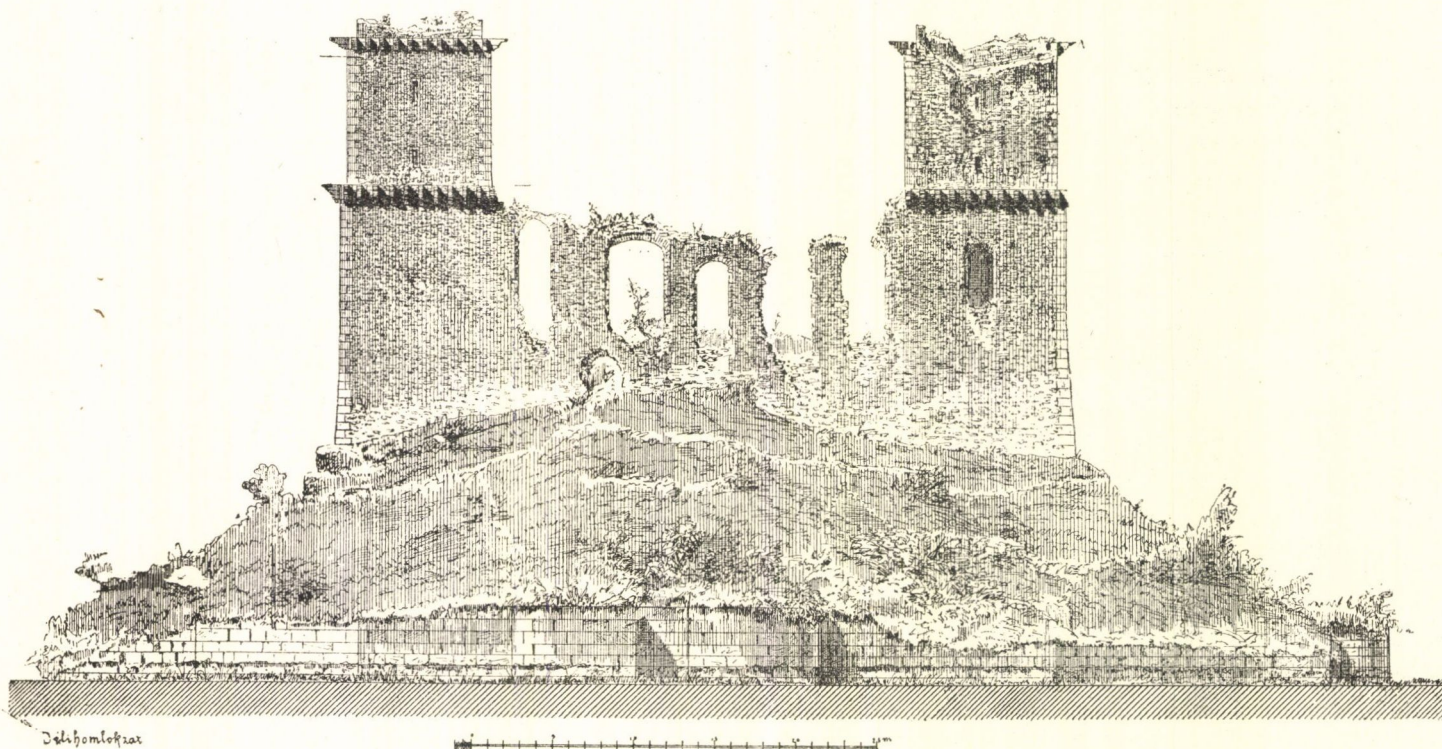
A víz mellett való várfal még legépebb, *B*) ábránk tanúsága szerint, a déli oldalon. A többi oldalakat jobban «elvasrudaszták». (Vasrudakkal szokás kifeszíteni a követ.) *B*) rajz homályos azon kiszökő *kettős kis torony* föltüntetésében, melyek *A*) legalsó részén láthatók, melyeknek párjaira ugyanott a keleti oldalon balra meg a külső kapunál akadunk. Az észak-keleti részen nem volt szöglet-torony, sőt

¹ Wenzel: Diós-Győr egykori történelmi jelentősége. Pest, 1873. 13. l.

² L. «Diós-Győr vára, mint erőd» *alap- és felrajzát*.

a fal sem volt kerek, miként az A) fölvétel gondolomra jelzi, hanem szögletet (tompá szöget) alkotva, kapcsolódott az északi dülény-alakú *védőhely* belső szögletéhez.

Az északi oldal külső épülete kevés eleven részt és tájékoztatót mutat C) ábra szerint is. Talán nem is bírt védelmi rendeltetéssel. A korábbi alaprajz szerint háromszor olyan hosszú, mint a milyen széles falkiszökése volt. Ferde helyzete nem igazolja, hogy a várerődítési szempont állította volna helyére. Ha tekintetbe vesszük, hogy a várterület talaja e részen kevésbé sziklás s *éléstárul* szolgáló meneteles üregek készítésére aránylag legalkalmasabb, méltán vélhetjük, hogy ez osztálynak a kulesár és nem a várnagy volt parancsosztogatója s a C) fölvételen mutatkozó nyílások földalatti alagutak és szertárákhoz vezető torkok inkább, mint a védelem- vagy menedék-rendeltetésnek talányai. Az ÉNy. sark-torony (l. A) ábra a) betű alatt) alatt levő kettős kapu-bástyáról másik tanulmányomban volt szó.

Milyen volt a várat sziget-várrá alakító víznek *magassága*, csak a fölvonó-hid táján eszközözlendő ásátás által lehetne meghatározni.

A várnak a víztartón kívül keletre és nyugatra terjedő szomszédsága a várnak fogott tartozéka lenni. Keletnek nem messze a vártól egy tó emlékeztet a kimaradhatatlan egykori *halastó*-ra s kerített virágos *várkertre*; a *pomerium*-ot, a gyümölcsöst, a nyomok után indulva, a *lovagi küzdőtér*en túl a DNy. torony irányában kereshetjük.

Az ÉNy. torony irányában a fölvonó-hid szomszédságában kereshetjük a *külső udvart*.

A *váralját* a vár-ast északi irányban kell megállapítanunk.

Miként már említve volt, az ÉNy. toronyhoz esik legközelebb a külső kapu kettős bástyája, melyek közt emelkedett fel vagy ereszkedett le a fölvonóhid. Ebből az ura jöttének tárogatóval örülő s az ellenséggel szemben udvariatlan bástyából van még az alaprajz bizonyossága szerint néhány helyén feledett kő.

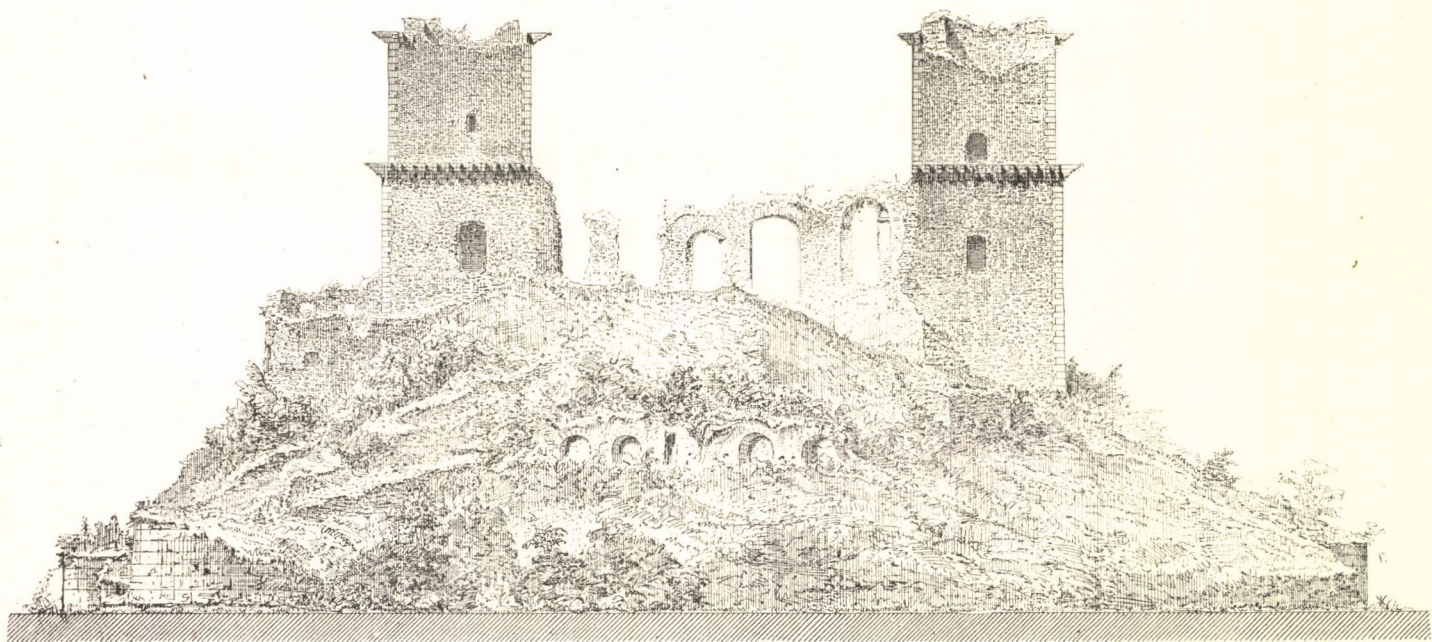
III. A diósgyőri romok azzal dicsekedhetnek el, a mivel a többi váraknak talán egyike sem, hogy mindig királyok lakták. Előbb dinasztia kis-királyok, aztán koronás királyok vagy királynék. Hogy nem-

zetünk legvirágzóbb korszakában falai közt büszkélkedett a magyar trón; hogy császárok és királyok megilletődéssel tekintének a távolban föltűnő komoly tornyaira és három tengermellék népének előkelői vártak fölvonó-hidjának lebecsátására.

Első birtokosai hatalmas dinaszták voltak: a *Miskolcz-nemzetségből való Borsok*, az *Ákos-nemzetségből való Erne bán*, majd fia (*István, a hat ízben nádor*) és rövid ideig unokái, majd a *koronás Anjouk, Zsigmond, Borbála, Mátyás, Beatrix, Mária királyok és királynék*.

Csak Visegrád és később Buda látott ennyi királyt és királynét!

Diós-Győr bizonyosan többet tud az 1129-táji utolsó *Bors* birtokosokról, mint a mennyit a krónikásnál olvasunk: «Míg *István király* Egerben betegen feküdt, *Bors ispánt és Ivánt az összeesküdtek* (hol?) *királylyá választották*. Midőn azután meggyógyult, *Ivának fejét véteté*, *Bors ispánt* pedig számkiveté és törvénytette, hogy maradékából a királyi udvarba való lépésre senkit ne tartsanak méltónak».¹

C) ábra.

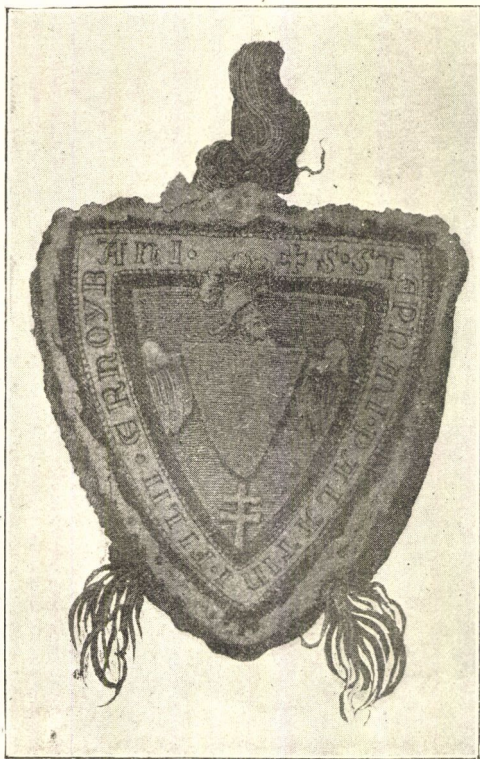
Nem lett állandósága a diósgyőri második királyválasztásnak, midőn az *Abák, Rátoldok és Borsák* összejöttek Diós-Győrött *Erne* fia *István nádornál* ország dolgában határozni és a *cseh Venczel* (adott nevén *László*) jelöltségében állapodtak meg nagy szomorúságukban.² Hogy a másik ellenkirálynak, *bajor Ottó*-nak jelöltsége is Diós-Győrött ment határozatba, ha nem is bizonyos, de legalább is valószínű. Annál valószínűbb, mivel a nádor az ő másodszülöttének a cseh és lengyel királylyal rokon

¹ *Thuróczy*.

² «Midőn, így irat a nádor íródiákjával, *András* urnak, Magyarország dicsőséges királyának elhunytával a *szent-István* első magyar király nemzetségből, törzsökéből és véréből felnövekedett *királyi fának utolsó arany-ágacskája is letört volt*, midőn az egyházak főpapjai és országnagyok egytőleg, nem különben az ország nemesége és minden rendű népsége egyenként és összesen érezné, tudná és felfogná, hogy igazi és valóságos urától fosztatott meg, és *halála fölött Rachel módjára keseregvén*, szörnyű nagy zavarban lennének és fölötté való módon aggodalmaskodnának a miatt, hogy a felülről intézkedő isteni irgalom közbejöttével, hol tudnának a *szent király* véréből származott királyt találni maguknak, a dolognak megfontolása és meghányása után végtére is egyenlő és közös akarattal *László* urban, Magyarország királyában, t. il. Cseh- és Lengyelország nagyságos királyának elsőszülöttében állapodtanak meg» stb. (*Nagy Imre*: Anjouk. Okmt. I., 53.)

bajor herczegnek leányát szerezte meg feleségül. Nem tartatott volt annak előtte a diósgyőri várban külön lakadalom s talán azután sem. Atyjának kedvence, a fiatal István lovag télvíz idején hozta haza messze hazájából Diós-Győrré a herczeg-kisasszonyt. És lön hegyen-völgyön lakadalom. Jöttek sokan nagyobb-nagyobb urak. Jelen valának a kis-királyokúl nézett főurak «nagyságos» (akkor a király után való ezím) *Omodé és Roland ex-nádorok, Beke*, a lovag bihari ispán, *Dezső* Gömör ispánja, ki ekkor már jegyben járt Diós-Győr urának leányával s ezeken kívül még sok rokon és ismerős.

Látott ekkor Diós-Győr sok drágaságot. Írásban maradt ránk, hogy a herczeg-kisasszony kelen-gyéjében egész sokadalma volt aranynak, ezüstnek és holminknak, melyeknek hasonlója itt még nem láttaték.

D) ábra.

A várak életében majdnem kimaradhatatlanok a megrázó tragédiák. Ilyennek volt szemtanuja Diós-Győr, midőn Csák Máténak leveretése és *Dédes megvívása után* látta Erne bán unokáinak hontalan megfutamodását. A vihar azonban, mely az Ákosok büszke címerét (l. D) ábra) lengető zászlót lesodorta a vár ormáról, nem vált nagyobb ártalmára Diós-Győrnek, sőt azt csak közelebb segíté történelmi rendeltetéséhez, hogy *királyi vár* legyen.

Róbert Károly király, nincsen kétség benne, már látta a családi *liliomos zászlót* Diós-Győr toronyain, hanem uralkodása Diós-Győrre csak átmeneti kor, melynek egyetlen napjával sem tud a vár hagyománya beszámolni. Nagy-Lajos e romoknak első királyi jelensége; de sajnos, 1362 előtt ő is még kibontakozás nélkül áll várunk multjának hősei közt. 1362 őszén (eddig nyomozásunk szerint első ízben) tűnik fel daliás alakja a négy torony alatt. Őszkor találkozunk vele, tehát itt-tartózkodása a vadászatok tekintetéből hosszas fogott lenni, hanem azért megjelenésében ezen első alkalmával is az igazságosztó áll előttünk.¹ 1363. szintén őszkor mutatkozott.² (1364—1368.) Ezen évekre esik a törökök

¹ Zichy Okmt. III., 23. l.

² Okt. 16-ikáról van adatunk.

ellen vezetett bolgárföldi hadjárata, erdélyi nagy utazása és boszniai hadbaszállása, melyek már kedvelt Diós-Győrtől annál inkább távoltarták, mivel udvartartása Visegrádon volt. Különben ezen években vannak hónapok és hetek, melyekkel a történetírás még mindig nem bír beszámolni; máskor meg csak egy kis futamatnyira várunktól tűnik fel a látóhatáron.¹ 1369 óta, mint *Ipolyi tr.* észreveszi,² a nagy királynak annyira kedvelt mulató helye a négy tornyú vár, hogy ott évenként nem csupán gyakrabban megfordul, de hosszabban mulat is, sőt a késő őszi időszakot, a vadászatok idejét s karácsonyi ünnepeket már rendszeren itt tölti.³ (1370.) Nemcsak a késő őszt, a karácsonyi ünnepeket tölti itt ez évben a lovagias király, de az Úrnapját is. Ez évből 11 oklevél ismeretes, melyek többé már nem pusztán csak a király itt-időzését jelzik, hanem egyszersmind tanubizonyosságai a királyi vár folyton *emelkedő fénye és világtörténelmi nevezetességének is*, mint a melyet ez év végétől két királyság dicsfénye környez; hová két hatalmas nép fiai jönnek hírnevet avagy igazságot keresni. Ez évben történt ugyanis, hogy november hó 17-én Krakóban lengyel királylányt koronáztatott. Lengyelországból visszatérvén Lajos, Diós-Győrtől állapodott meg. Itt fogadta országai hódolatát s talán a külföldi tisztelgő küldöttségeket is, *mint lengyel király*. Magyarországnak akkori politikai szerepére, Lajos a nagy királynak európai tekintélye és a királyi udvar fényére kell tekintettel lennünk, hogy magunknak fogalmat alkossunk s elképzelhetővé tegyük, mi volt akkor Diós-Győr s mennyi káprázat ragyogta be termeinek mostan kopasz falait!

Ha tudjuk, hogy az udvart a királyon kívül a pompaszerető két Erzsébet királyné, László opólyi herceg és nádor, a király sógora és a két testvéresült ország előkelői alkoták, könnyű elképzelni a hallgatag várrom akkori élénkségét és okleveleink egyoldalú tárgyát az udvari élet százféle tarkaságával körülvennünk, a vig ünnepélyek és komoly jelenetek váltakozását elképzelnünk.⁴ (1371.) Ezen évben háborút viselven a velenceiekkel, majd Dalmáciában tartózkodott, majd az események színhelyéhez közelebb eső Visegrádon. Azért is csak késő ősze jött Borsodba; de alkalmasint itt volt augusztus hó közepén túl is.⁵ (1372.) Ezen évről igen szórványosak okirataink. A király hol volt november 7. óta, nincsen földerítve. Múltán hihetjük, hogy Diós-Győrt. (1373.) Úgy látszik, hogy itt töltötte Úrnapját s talán június—július néhány napját. Tudomásunk van róla, hogy augusztus hó elején sem hagyta el a ritka természeti szépségű vidéket, hol, a mint kétségtől sok máskor is tette, vadászattal mulatja magát. Több napos lehetett a kirándulása, hogy a cancelláriáját is magával vitte.⁶ (1374.) Szeptember végén bizonyosan betért hosszú útját kipiheenni Diós-Győrré, de még eddig nincsen reá okleveles bizonyosságunk. (1375.) A királyi udvar karácsonkor várunkban ünnepel. A király december 28-ikán is még ott van.⁷ (1376.) Itt töltvén az újévet, még február elején is családja körében időz. Később sereget gyűjt s azt maga vezeti a litvánok ellen, de a táborozás fáradalmait kipiheenni és ünnepelni ismét Diós-Győrbe tér.⁸ (1377.) Az év minden szakából van leveles bizonyosságunk a király diósgyőri tartózkodásáról, hol

¹ 1366. Szept. 14-én *Kysfalud*-on a Tisza mellett, engedélyez Mohy város részére kiváltságokat.

² «A bélkunok stb. Apátsága» 26. l.

³ Adataink szerint 1369-ben Diós-Győrben időzött:

Máj. 7., 31-ikén, tehát hozzávetőleg egész hónapon át.

Szept. 15., okt. 29-én.

⁴ 1370. adatai: Márcz. 12., 13., 16.

Május 11.

Jun. 2. (Pünkösöd) 3., 9. (Szentháromság vas.) 18. (Úrnapja) 19.

Deczemb. 28-ikán.

⁵ 1371. Nov. 18. (Datum in Diosgeur feria tertia proxima ante festum beate Elisabethe).

⁶ 1373. Május hó 29. (Úrnapja után való vasár.)

Aug. 11. *Szilváson* (in Zilvas-Varad), a szomszédban.

Szeptember 1-én, 9-én, 23-án még mindig Diós-Győrben találkozunk vele, hol *Wenzel* gyanítása szerint a *lengyelekkel tanácskozva* állapítottak meg az 1374-iki egyezménynek alapul szolgáló főpontok.

⁷ 1375. Datum in Diosgeur in festo beatorum innocentum martirum.

Decz. 28-ikán a királyi udvarban van Bálint, a sopronyi keresztesek nagymestere is.

⁸ 1376. Febr. 7.

Deczember 27., 29.

gyaníthatólag a lengyel ügyek foglalkoztaták.¹ (1378.) Az újévi üdvözlőket és hódolatokat még Diós-Győrben fogadja; később, miként látszik, az udvar is elköltözött Diós-Győrből. Visszajött-e őszre? nem látszik eldönthetőnek, noha valószínű.² (1379.) A tavasz kellemetes napjait töltötte volt el Diós-Győrött.³ (1380.) Ezen évben több mint hat hónapról van nyoma Nagy-Lajos diósgyőri tartózkodásának okleveleinkben. Ebből gyanítható, hogy az egész udvar itt időzött, mi mellett a királynénak egy levele is bizonyít.⁴ (1381.) Ezen évből fennmaradt okirataink még talán leginkább sejtetik azon mozgalmas, élénk és politikai szerepet, mely Diós-Győrt a hármass bércek és hármass tenger határain túl is ismeretessé tette.

Míg eddig jegyzékbe vett adataink a királyt az ország különféle tájáról jött sérelmes panaszosok és kegyes udvaroncok körében láttatják, addig az ezen évek tájékoztatnak inkább arról: «az egyház és állam notabilitásai, a diplomácia, belső politika, hadviselés stb. magas állású férfai» mily tekintélyes számmal és gyakran fordulhattak meg itt.

Egy békekötés iratik alá várunkban és annak *solemnisatio*-ján jelen vannak az érdekelt velencei köztársaság részéről Dandolo Lénárt, Georgio Fantin jeles vitéz férfiak, a nagy tanács tagjai, megbízott rendkívüli követek, Contarenó András velencei doge képviselői. A magyar király lovagtermi trónját környezik: Bálint pécsi, László váradi, Pál zágrábi és János csanádi püspökök, György bosniai és Miklós csázmái prépostok; olnodi Czudar Péter gallicziai vajda, Bebek Imre dalmát- s horvátországi bán és számos mások. A királyi udvar az év innenső felét látszik a Bükk aljában tölteni.⁵

(1382.) Ezen évbeli okleveleink két ízben való győri mulatását hozzák tudomásunkra az év elejéről. Az újévet itt ünnepli (tehát az egész udvar itt időzött). Országos és magánügyekben intézkedik. Még januárban megfordul Zágrábban; de a farsang végére visszatér családjá körébe. Diós-Győrben tölti a hamvazó szerdát és a böjt elejét, bizonyosan fölkeresve monostori barátait, hogy istenes viselkedéskön épüljön és hogy beszélgessen még egyszer a túlvilág rejtelméről, melyről nagy lelke bizonyosan gyanítá már, hogy nem sokára lakója leszen. Február végén, talán ugyanezen sejtelmek ösztönzéséből, kirándulást tesz a vidékre s jelesen a *szilvás-váradi* vadász-várda tájékára, hol annyszor talált szórakozást, hová annyi fiatalabbkori élmények emléke is köthet. E néhány nap adatait a «Magyar királyok utazásai és tartózkodásai» című könyvben találjuk összegyűjtve.⁶ Szeptember közepén a vár ormára gyászlobogók tűzettek, hirdelve boldog és boldogtalannak, hogy az annyi címen nagy király megszűnt élni. A gyászidő elteltével a szomorúság jelvénye bevonatott, de Diós-Győr nem vidámulat föl többé,

¹ 1377. Január 7.

Április hó utolsó napjai.

Május 1-je.

December 20., 21., 28., 29-ike.

² 1378. Január 6.

³ 1379. Május 1., 4., 7., 14., 15.

⁴ 1380. Március 25. és április 8-ika között.

Május 4. (Áldozócsötörtök) táján.

Jul. 12., 15-ikén.

Aug. 3. körül.

Október 16., 22-ikén.

December 21-ikén.

⁵ 1381. Május 20-án (Áldozócsötörtök). Augusztus 28-ikán *Dédesen*, várunk közelében. Október 15-ikén alalmazása, Mihály mester ó-budai kanonoknak adományoz bizonyos vasmegyei birtokot. *November 1-én* a folyamatban levő pörök az *uralkodó mirigy miatt* felfüggeszti; 26-án a) Lajos király a békepontokat tartalmazó iratokat érintvén és a sz. evangeliumra megesküvén, kijelenti, hogy a békekötési pontokat elfogadja, azokat megtartja és megtartatja. b) Lajos király a turini békekötés azon pontját is elfogadja, melyben az ádriai tengeren a hajókázási szabadság szabályoztatik. c) Velence kötelezi magát, hogy a királynak és utódainak évenként 7000 darab tiszta aranyat fogadni és fizetni. Nyugtaként bejegyeztetik a királyi nyilatkozat, hogy ez évre e pontnak elég tétetett. d) Velence mindazon termőföldeket, helyeket és várakat, melyeket elfoglalt, visszaadja, jelesen Cathari (talán Cattaro) várát és területét. A király nyugtatja az átvételt stb. November 29-én. December 6., 7., 21., 30., 31-ikén.

⁶ 1382. Január 2., 9.

Február 20. Szilvás-vár 24.

esupán egy-egy pillanatra. A másik történeti alak, kinek szelleme szintén él e romok közt, nem más, mint a királyleány, a jobb sorsra érdemes szép *Mária*.

Azon eszményi alak ő, a ki nélkül az aranyozott lovagterem fénykoráról alig lehet magunknak kellő fogalmat alkotnunk és kitalálnunk: kiből összpontosult a nagy királynak és lovagias udvarának bálványozó figyelme? Ki lehetett a királyi fény és pompa élő drágaköve? Kinek kegyes mosolya és fejedelmi jutalmáért küzdöttek egymással a várkertí vívótér porondján a bajnok ifjak?

Azonban, habár e szép Anjou-liliom joggal a Bükk tündérének mondható; habár ő fogott lenni királyi atyja fényes udvarának eszményi varázsa; habár az ő ifjú kora gondtalan éveinek szebb napjait Diós-Győrünk emlékének valljuk vagy vitatjuk is: mégis várunk virágzó korának mellékalakja ő csupán, ki a vár komor bástyái alatt csónakáz, a mogyoró-lugasban elméláz, vagy a verseny hősei közt jutalmakat oszt.

Mint királyasszony semmivel sem járult atyja kedves tartozkodó helyének fölvidámításához. Nem járulhatott, mert az őskorban forrássá változott, a ki annyit sirt, mint ő. A boldog király-kisasszonyból boldogtalan király-nagyasszony lett. Diós-Győr is idő előtt és átmenet nélkül elkomorult, mintha érezte volna, hogy I. Lajos halála s Lengyelországnak ismét elválása óta pótolhatatlan veszteség érte.

A királynék, mint az 1382—3-iki adatokból látszik, jó ideig kerülék Lajos király kedveltebb helyét és a gyászidő nagyobb részét Budán tölték. 1383. év derekán keresik csak fel a réglátott Diós-Győrt.¹

Erzsébet királyné ezen időzése alkalmával látta utoljára Diós-Győrt; mert csakhamar felütötte fejét a *Kis Károly-párti mozgalom*, mely a királynékat inkább Budához kötötte folytonosan. Azután következett a király meggyilkoltatása s a szerencsétlenül tanácsolt Drávántúli kirándulás, a királynék elfogatása, elzárása és Erzsébet megfojtása. (1387.) Zsigmond király a velenceiek által a novigrádi fogságból megszabadított Mária királyné elé megy és vele Zágráb vidékén találkozik s őt, a nyugalom és elvonultság után áhítozót, Nagyvárad és Debreczen érintésével egyenesen Győrbe hozza, hová szeptember második felében megérkezett volt. Mily viszontlátás? Várunk ez által ismét magára vonta az ország szemét. Odagyűlt a nemzet színe-java. Csáktornyai István akkori nádoron kívül jelen voltak az országnak egyházi és világi főurai is, kiknek jelenlétében a királyi pár Szent-Mihály napja előtti kedd óta, mely azon évben szeptember 24-ikére esett, törvénykezést tartott, meghallgatván a hozzá járulók panaszos ügyeit.² (1390.) Ez évben a böjt elején, mi február utolsó napjaira esett, találkoznak legvégül Nagy-Lajos koronás leányával. Kétségkívül még azóta is látta Diós-Győr bánatos asszonyát (péld. 1893. június 1. körül, mikor Mohy városában fordult meg); azonban a koronában és életben egyaránt csalódott ezen szenvedő nemes lélek mindig elvonultabb lesz és kevesebb életjelt ad magáról. Ezen (eddigelé) utolsó győri kiadványában atyja kegyeltjeinek, a diósgyőri pálosoknak enged át egy darab földet kertjük kiegészítésére.³

A hagyomány méltán köti Anjou-királyaink jobbik emlékét Diós-Győrhöz; e romok láttán a hazafi méltán sóhajtja vissza azon időt, midőn a lengyel korona is a magyar király fejét ékesíté, s a *nép-hagyomány egy óriási nagyságú mogyorófához köti a szenvedésében nagy királynénak emlékeztét*.

Zsigmond király uralkodása diósgyőri várunk történelmében kettős időszakot alkot, mely időszakok elválasztó vonala 1395, *Mária királyné halál-éve*. Előbb került, úgy, hogy alig lehet néhány

¹ Ráth: *Magyar királyok utazásai és tartózkodási helyei*. 84. l., hol azonban nem tájékozódunk a napokról, melyek is július hó 16. (Századok, 1861. évf., 615. l.), július hó 25. (Mária királyné kiadványa), július hó 26-ikáról Mária királyné a váradi káptalanhoz, július hó 27-ikéről Erzsébet királyné kiadványa, augusztus hó 1-jéről Erzsébet királyné kiadványa.

² «Nos Stephanus R. Hung. Palatinus... nobis una cum dominis nostris Rege et Regina, nec non prelati ac baronibus feria tertia proxima ante festum beati Michaelis Archangeli proxime preterita in Diosgyeur existentibus, querelasque cunctorum, ipsis nostris Dominis supplicancium ex eorundem commissione exaudientibus et easdem iusto iuris transite dimecientibus etc.» (Béli apáts. okmt. XI. sz.)

Különben okleveleink a következő napokat jelzik olyanokul, melyeken még örülhetett a vár bánatos asszonya jelenlétének: Szeptember 22., 29-ét.

Október 17-ét.

³ «Datum in Gyosgewr in dominica Invocavit» (Wenzel: Diósgyőri Regesták, 83.)

esetre hivatkozni, hogy itt időzött volna.¹ Halála után azonban még egyszer volt Zsigmond alatt Diós-Győrnek néhány jobb napja. 1411-ben Kassára menet Miskolczon állott meg február 23-ikán. Előtte való nap kellett lennie a győri várban. 1412. Ulászló lengyel király meglátogatván Zsigmondot, május elején a diósgyőri várban időznek. Ez alkalommal a német-római birodalmi kancellária Zsigmondnak több császári rendeletét expedálja.² A vár ekkor mutat mint császári lakóhely oly politikai fontosságot, mely a Nagy-Lajos korára emlékeztet, rövid időre. És Diós-Győr ezután megint országok fölött döntő politikai súlypont lesz, ha a császár-királyt a német birodalom ügyei annyi időn át nyugaton nem tartják, hol keresztül-kasul barangolja az országokat Londonig és a Pyrenék tövéig, Diós-Győrnek nem maradván föl egyéb, mint hogy mennél ritkább vendégeül lássa saját urát és egy királyné kicsapongásának színtere legyen. 1424-ben lett Diós-Győr birtoka Borbálának.³ Borbála királyné Diós-Győr birtokában Albert király által is megerősítette magát. Utána Diós-Győr asszonya *Erzsébet királyné* lett, ki azonban Diós-Győr történelmében csak üres lapokat hagyott maga után. És nincs is, kiről itt megemlékeznünk kellene, mint a század legnagyobb történelmi alakja, *Mátyás király*. Ő többször tartózkodott Diós-Győrről. E tartózkodás azonban a látogatás jellegével bírt csupán. Ezért helyesen jegyzi meg *Wenzel* tanár; arról, hogy ezen időben Diós-Győrben fontos államügyek rendezettek volna, vagy különben nevezetes intézkedések történtek volna, többé nincs tudomásunk. Sőt minden körülmény oda mutat, hogy Mátyás király Diós-Győrt egészen azért látogatta, hogy uralkodói gondjai közt egy-némelykor magányba vonuljon vissza, vadászattal mulathasson, és módjához képest az ezen vidék tudós szerzeteseivel tudományos vagy művészeti érintkezést cultiváljon.⁴

Mátyás király halálával Diós-Győr végleg megszűnt királyi lak lenni. Mint királynéi birtok még Beatrixot, Annát és Máriát számolja birtokosai közé. De ha olykor megfordulnak is itt, miről azonban nincsen biztos tudomásunk, sem nagyobb élénkséget nem hozának a bús falak közé, sem észrevehető nyomát a romok történelmében nem hagyának vissza maguk után.

¹ 1387-ben, l. a 27. jegyzetet.

1388. évben szept. 22-ikén, mikor a bosnyák hadjáratra magát elhatározza (*Századok*, 1868. évf., 659. l.)

1291. év márczius 22-ikén.

² Felhatalmazza della Scala Brinorio-t, Veronában és Vicenzában a római birodalom vicariusát, hogy számára hadi népeket gyűjtsön s a szükséges hadi készletről gondoskodjék. (*Wenzel*: Diósgyőri Regest. 102. sz.)

Ugyanazon napi kelettel kiadott rendeletében meghagyja Belluno és Feltri városok előjáróságának, hogy a velencei köztársaságnak ott letéteményben levő pénzét foglalják le.

Május 3. mint római király az aquilejai egyháznál egy üresedésbe jött javadalmat adományoz.

Május 5. Általános proklamáció Olaszország fejedelmei, grófjai és rendeihez, melylyel Zsigmond az ottani viszonyokra vonatkozó uralkodási határozmányait hirdeti ki; különösen az egyház állása és jogainak fentartása tekintetében.

Ugyanakkor. Zsigmond király császári rendelete, melylyel Marczali Miklós azelőtt erdélyi vajdát és Maróthi János azelőtt macsói bánt Aquilejába, Friaulba, a trevisói örgrófságba s általában Olaszországba és Lombardiába birodalmi biztosoknak küldi.

Ugyanazon nap. Zsigmond király helybenhagyja azon engedményeket, melyeket vezére ozorai Pipó Savarello előtti táborozásában azon év január 3-án a bellunoiak számára kihirdetett.

Aznap. Zsigmond kir. Blanka gebenai grófnő számára azon szabadalmakat és kedvezményeket erősíti meg, melyben IV. Károly császár annak atyját, Amadét részesítette.

Május 6. Zsigmond kir. Frigyes osztrák herczeg ellen szövetségre lép három bajor herczeggel és a görcei gróffal (Diósgyőri Regesták).

³ 1427-ben saját várnagya van.

1430., 1431., 1432., 1434. birunk tőle Diós-Győrben keltezett latin és német leveleket.

⁴ Várunk a nagy király jelenlétének a következő alkalmakkor, melyek nyilván utolsó örömei valának, vigadhatott:

1460-ik év végén. (*Teleky*: Hunyadiak kora, III. k., 213. l. *Századok*, 1869. évf. 605. l.)

1461. aug. 9—19. közt. (*Ráth K.*: Magyar királyok utazásai és tartózkodási helyei, 214. l.)

1467. aug. 14-ikén.

1471. jan. 24., 26. (Eredetije Miskolcz város leveles ládájában.)

1472. aug. 20-ika táján. (Onnét *Kövesdre* . . . jul. 27-ikén is megfordult *Mező-Kövesden*. Diósgyőri Reg. 140. sz.)

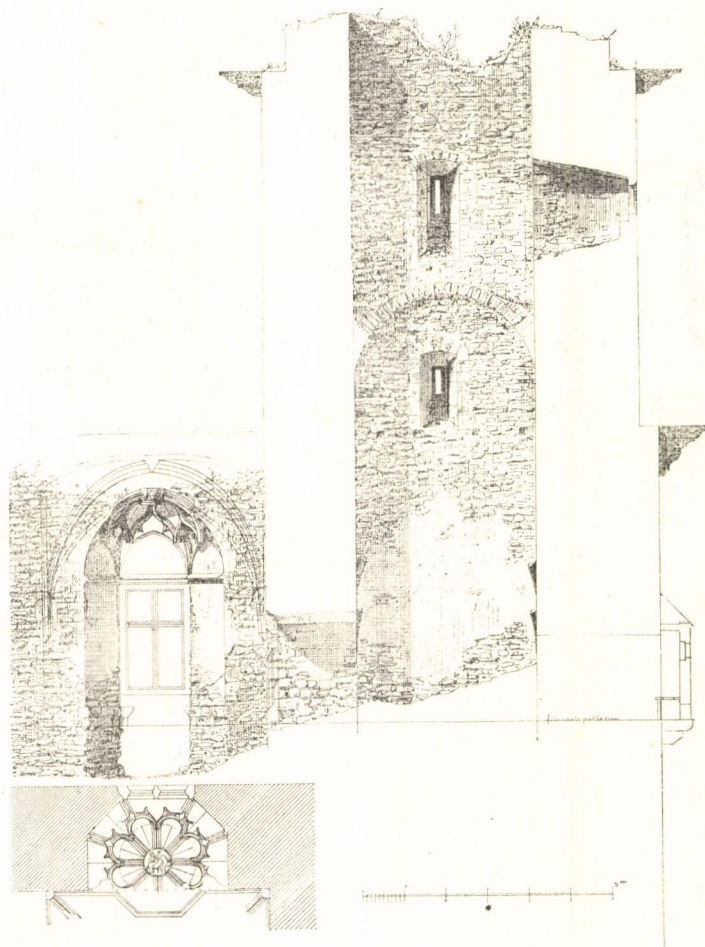
1473. november 9—19. (*Ráth*: Királyok utazásai, 231. l.)

1475. augusztus 30-ikán. (Diósgyőri Regesták, 148.)

1478. decz. 19. (U. ott. 150. sz.)

IV. Akár a romokat, akár csak az *alaprajzot* (lásd *A*) betű alatt) tekintsük, a diósgyőri romokat még mindig jelentékeny tömegűnek kell mondanunk. Ellenben ha művészeti részletek után kereskedve, nem találunk benne egyebet egy ablak-mélyedés némi díszleténél (*F*), tarthatjuk jelentéktelennek is. Beszédes műrészletekben ma már bizony nagyon szegény az. Arra már későn érkeztünk meg, hogy virágzásának zenithjét boltíveiben kőből kifaragva találjuk; hogy Nagy-Lajos kora fényét falairól leolvassuk.

A minél többre nem vágyakozhatunk, az : hogy a régiségtan segítségével maholnap már ez is lehetetlenség lesz, tájékozódjunk nagyjából a romok körül és a még leolvasható jelenségeket jegyzékbe vegyük.

F) ábra.

Legkiválóbb jelensége várromunknak a négy *saroktorony*, melyek habár már régóta fejetlenek, még így is tiszteletet parancsolnak. Kő-testükön «meglátszik még a csaták nyoma». Alulról nézve pedig megdöbbenő óriások.

A *tornyokat* jellemzi mindenekelőtt az *egyöntetűség*. Mind a négy egyenlő alpméretűnek mutatkozik távol attól, hogy mint *öreg torony*, *donjon*, akár az egyik, akár a másik a többieknek föléje kerekednék. A *nyilak korszakában*, mely alapjokat letevő, egyenlően megoszták egymás közt a védelem és biztonság munkáját s most egyenletesen fogynak az időnek kőmorzsoló ujjai közt.

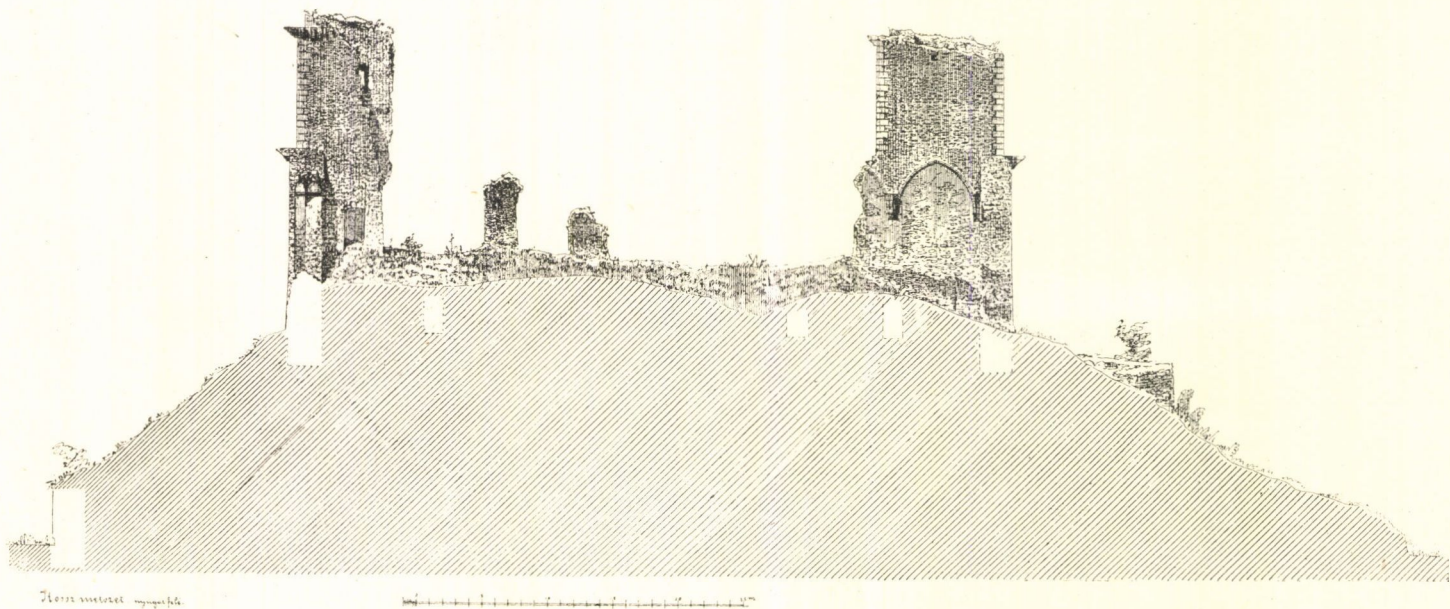
Jellemző kemény vonásukból már sokat veszíthettek, miután nyugati, tehát délutáni világításban távlati képe egy soktornyú bazilikává szelidül. Hiányzanak azon *fa-sikátorok* vagy *kör-járók*, melyek az onnét intézett támadás miatt *öldöklő* vagy *gyilkos sikátornak* is szoktak nevezetni. Ha tudjuk, hogy

a torony aljáig hatolt ellenséget innét nyíl- és közáporral szokták fogadni a várbeliek, meg forró vízzel, megengedhetjük, hogy egészben véve rászolgált a nevére, s a középkori váraknál a védelemnek hathatós eszköze volt. Ezen *kör-sikátor* mindenik toronynál kettős volt s a tornyok második és harmadik emeletének talapzatával vagy aljával esett össze. Sikátorok egykori létezése mellett a hatalmas *tartók* vagy *támkövek* bizonyítanak, melyek 13—14 sorjával a torony derekát övedzik ma is, míg a felső sikátorból némelyik toronynál s főleg az északi oldalakon a *szeplet-kőnél*, mely a többinél általában testesebb, csak kivételesen van föl több maradvány. (B), (C) ábra.)

Tornyaink tehát egy emeletet, vagyis közel annyit koptak magasságban, mint a két sikátor-sor egymástól való távolsága s ma már egy tornyon sincsen nyoma a *hadi ormózat*-nak, a *zinnen*-eknek, melyeknek házikó-alakú *koczkái* védelmül, *rései* pedig nyilazó helyül szolgáltak.

Ezen hadi ormózatnak is valának toronyszerű és körüljárható kiszökései, melyeknek nyoma van még azon leírásban is, melyet 1736-ban tekintetes nemes Borsod vármegye a várról vettetett.*

Tornyaink tehát a vár virágzásának korában, míg annyira össze nem görnyedtek, míg arcukat

E) ábra.

annyi ráncz, testöket annyi fekély nem borította; mikor még fejöket ékesség, nyakukat dísz fődte és derekukat vitéz öv környékezte volt, szép látványt fogtak nyújtani. Annál szebbet, mivel azoknak *sarkai színes faragott kövekből vannak rakva* és színes volt minden valószínűség szerint tetőzetök is.

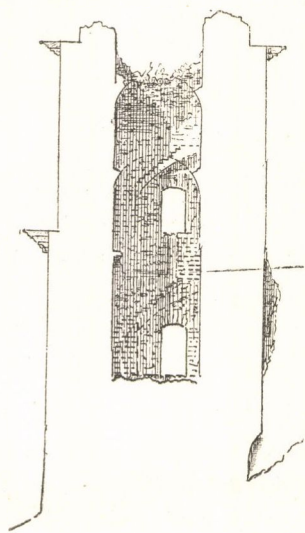
A *vörös, sárga és kékes-szürke* betétek rendszeresen váltakoznak, mi maga is elárulja a szépség után törekvő költség nem kimélt. Beszélő azon körülmény is, hogy a szóban levő színváltozat eszköz-lésére homokkő használtatott, míg a tornyok egyéb részei darázs-kőből rakvák. Helyi értesülésem szerint a vidéken nem fordul elő vöröskő közelebb, mint Aranyoson.

És ezzel hozzáfoghatunk az egyes tornyok körültekintéséhez.

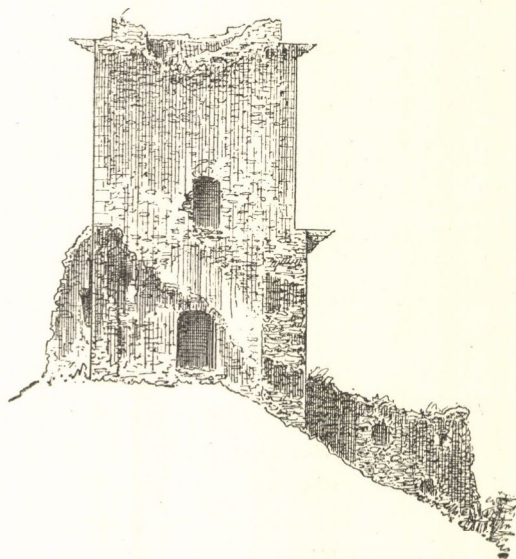
1. Az **ÉNy. torony** az alaprajzon (A) alaprajz a) betű) mindenekelőtt megtekintendő. Homlokzata (C) ábra jobb oldalán látható. Keleti oldalát (E) ábránknak szintén a jobboldali rész mutatja. A toronynak hosszmetzete pedig előttünk áll, a fönnebbi (G) fölvételben, mely szerint ez a torony egészen védelmi

* „... in summitate circumdatae erant hae (turres) porticibus seu pergulis; non modo circa praetorii summa cacumina, sed etiam turriculae, quae eminebant, circum ambulari poterant.»

rendeltetéssel birt, mert *lépcsőház*, illetőleg *őrtorony* volt. Képünk adós a torony földszintjével, de a lépcsőzet meglevő nyomai is mutatják, hogy itten csak folytatással van dolgunk.

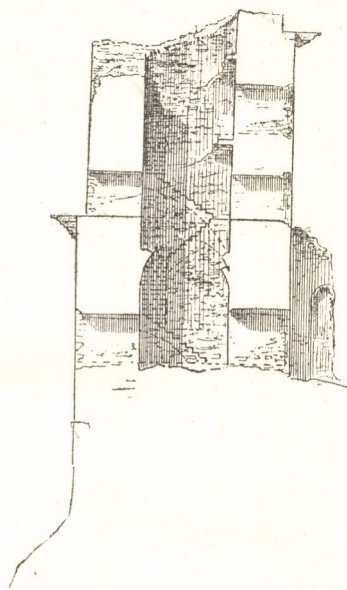
G) ábra.

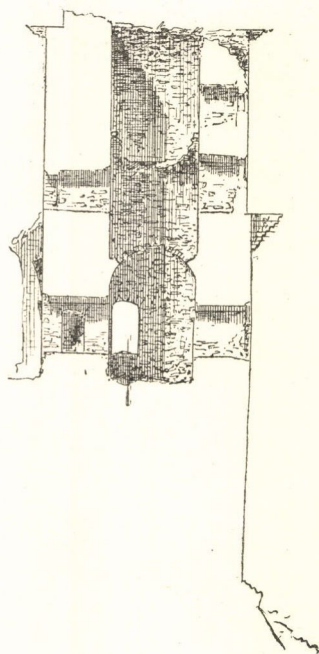
H) ábra.

2. Az ÉK. torony.

(Lásd A) alaprajzon d) betű alatt; homlokzatát C) ábrán bal oldalt; déli oldalát H) ábránkon.)

I) ábra.

J) ábra.

Ezen, a többinél vaskosabbnak látszó torony csak felében állott tehát a vár védelmi szolgálatában. Lakóhely volt földszinti s az fogott lenni azon emeleti részében, mely előttünk áll. (H).

A kettő között összeköttetés nem volt. A kettőt elválasztó boltozat jelenleg beszakadva, a torony

földszintje egyes az emelettel. Annak idejében külön kijáróval bírt a földszint is, miután a kettő között a közvetlen összeköttetésnek semmi nyoma sem mutatkozik.

Az alaprajz szerint ezen toronyszoba egyik szögletében *kandalló* állt. Nagy-Lajos korában «*kis szoba*» néven volt ismeretes.*

Az alaprajz tájékozása szerint a kandalló átellenes oldalán a romok egy keskeny csigalépcső nyomait mutatják szabadba nyíló bejárással (*H*) ábrán a torony baloldali aljában), mely a torony többi emeleteire vitt. *I*) adja hosszmetsetét.

3. A DK. torony. Alaprajzát *A*) ábránk *c*) betűs rajza adja. Déli oldalát *B*) rajzunk jobboldali tornya. Hosszmetsetét *I*) ábránk. Az alaprajz szerint ez is lakásra volt berendezve s lépcsőzettel, mely azonban nem volt szabad bejárású, csak mellékesen bírt. Abban a tekintetben nevezetes ezen emeleti kis lépcsőház, mivel az építészet némi jellemzésére talaja *makadamirozott*, mit azért veszek jegyzékbe, mivel hasonló eset műépítményeinknél szokatlan, vagy csak műtörténetíróink figyelmét kerülte ki eddigé, s mert ez azon föltevésre jogosít, hogy legalább a királyi termeknél, a vastag színes üveg-köcskakkal való makadamirozás is föl lett használva.

A lépcsőzet néhány tengelye még most is megvan. Ezek, miként látszik (mert hozzáférhetetlenek) *darázs-kőből* készítvék; talán mert a márványnak szilárdságra nézve nem enged, czélszerűség tekintetében pedig azt fölülmulja és mert a vidéknek speczifikus terméke s e szerint gazdaságos is vala. *I*) *hosszmetsetünk* helyesen, nem e kis lépcsőházat, hanem a mellette levő négyszögépület-részt adja, mely leomlás következtében talapzat nélküli, de még boltozatos felső részében.

Az alaprajz a nyugati oldalon egy befalazott nyílást mutat, és csakugyan a *gótalakítású ajtótorés* a későbbi befalazás daczára körvonalaiban még most is fölismerhető. Az alaprajz a torony keleti oldalán egy *áltány*-nak utolsó részletét jelzi még.

4. DNy. torony.

A kik a várromot nem ismerik, azoknak csak alaprajz (*b*) torony) után lehet meggyőződnie arról, hogy e torony északi oldalát egészen elveszítette. Északnak néző oldalfala egészen hiányzik. *B*) ábra baloldali része adja a torony *déli homlokzatát*. A nyugati hosszmetset (*E*) bal torony) *keleti oldalát* állítja elénk meglevő (és pótlólag meg nem levő) részével. *F*) pedig a *törés által megnyílt torony belsejét*.

A feljáró lépcsőháznak, mely ezen emeleti részt a torony felső (két ablak által kitüntetett) osztályaival összeköté, *F*) rajzon nincsen nyoma s nem is lehet, miután ez az elvált toronyrészletnek fogott szerkezete lenni. Hosszmetseteink s így az *F*) is csak a bolthajtásokban sejtetik az emeleteket holott itt erősebben részletezhette volna a három egymás fölötti toronyhelyiséget. Annál is inkább, mivel az emelet földszintjét nem mulasztotta el megjelölni.

5. Kápolna. Alaprajzunk a keleti oldal közepére a kápolnát teszi. Gondolomra ugyan, de helyesen; a középkori várakban a kápolna mindig a keleti oldalon állott és szentélyével keletnek nézett. Így van ez a diós-győri várnak azon másik alaprajzán is, mely az Archæologiai Közlemények XIII-ik kötetében (1879.) van közölve. A várkápolna ott is négyszögű szentélyzáródással szökik ki a várfalak keleti kettős védőtornya felé.

A műtörténet kipótolhatatlan kárt szenvedett e kápolnának erőszakos megsemmisítésében, mely 1830. táján történt. A kápolna különben már századokon mostoha bánásmódban részesült. Már a jó *Melilh* panaszkodik: «zép kápolnájának vakolási (díszletei) zakadoznak». Azóta hány tűz emésztette, hány kapitány és prefektus használta fegyver- és éléstárnak!

Szerencsére a *műemlékek országos bizottságának* gyűjteményében megvan Diós-Győr várának korábbi felvételeiben a kápolna oldalmetszete is, melyből egyetmást az olvasó tájékoztatására fölemlíteni helyénvalónak gondolok.

* «Actum est in Diosgeur in castro Domini Regis in camera penes stubam parvam» (1381. Wenzel: Diósgyőri Regesták, 58. sz.)

A vár földszintje törmelék alá van temetve. A tornyok belső oldalán látható ajtók és ablakok már a vár emeleti részét szolgálák annak idejében.

A várkápolna *kettős* volt, egymás fölötti osztályt, emeletet foglalt magában. E két rész egymástól elválasztva levén, az egyesítést egy nagy négyszögű vagy kerek nyílás eszközölte, mely az emelet padlózatában, vagyis a földszintnek tetőzetén hagyatott. Az *isteni szolgálat várunk emeleti kápolnájában*, a királyi udvar jelenlétében történt, az alsó kápolna a cselédség és talán a városból feljövők számára állt nyitva. Ezek noha a papot és oltári ténykedéseit nem látták, de szavát, a kar énekét, nemkülönben a mise egyes részeire figyelmeztető csengettyű-szót kényelmesen hallhatták. A kápolna *egy hajóú* volt, szentélye a nyolcszög öt oldalával záródék úgy az alsó, mint folytatólag az emeleti részen. A szentélyt bezáró oldalak két hosszabbikából négy *fél-oszlop*-szerű tám szökék ki, melyekből félívek kanyarodának fel az átmeneti csúcsos boltozat eszközzésére. Az utolsó ívtám közvetlen közeléből indult ki a *diadalív*, mely a szentélyt a meglehetősen idomtalan hajótól elválasztá.

A hajó végén volt a *főbejárás vagy portale*. Védelmi szempontból földszintjén a kápolna szentélye csupán *egy ablakkal* birt, a hajó felülről a nyíláson nyert világosságot. A felső kápolnát szentélyének hármass ablaka világítja meg. Ezen ablakok a vár fénykorában bizonyára ábrázolatokban gazdag színes üvegeket foglaltak be.

A vár legértékesebb műkincsét méltán a nyomtalanul eltűnt *oltárban* sejtjük, mely szobrászati remekeivel, szárnyas oltárképei és értékes foglalatú ereklyetartóival kétségkívül méltó volt azon hatalmas fejedelmekhez, kik buzgalmukhoz képes koruknak fényét és dicsőségét tevék ez oltár lábaihoz. A hitújítás bizonyára új alakot adott e kis egyháznak is, és az utolsó idők három oltára aligha látta a fogadást tevő Nagy-Lajost, vagy a bánatos Mária királynét.

A szentély végén állott kétoldalt a *királyi szék*. Tudjuk a *szó-szék* helyét is. A *kar*-nak (chorus), mely rendesen a nyugati részen foglal helyet s jeles műalakításnak szolgált alanyául, semmi észrevehető nyoma. A *főkapuzat* fa-fedett folyosóra vitt a baloldali följárás közelében. 1662. táján fegyvertár volt. Későbbi időkben megint egyházzul használtatott. Mondják, hogy a győri plébánia visszaállítása előtt nyilvános imaház volt, hol a felső győri pálosok végzésk az istentiszteletet.

6. Lovagterem és királyi lakóosztályok. Középkori váraink nem nélkülözték volt a «lovagtermet», melyben a vár előkelő vendégei fogadtatának s mely rendesen színtere vala a ritkább, ünnepesebb jeleneteknek. Lovagtermünk helyesebben *trónteremnek* vagy *országháznak* mondható, a mennyiben fénykorában az ország főembereit: az egyházfejedelmeket, a zászlósokat látja egybeseregleni; a külföld követei és fejedelmi vendégei itt fogadtatnak és országok sorsa fölött döntő kérdések vétetnek tárgyalás alá és lesznek megvitatva.

Országházunkról annál kevésbbé adhatók, fájdalom, részletes tájékozások, mivel holléte is kérdéses és nehezen állapítható meg. Valószínű, hogy a négy torony között elterülő helyiségek emeleti részén volt, tehát a romok mostani földszintjén. Valószínű, hogy a nyugati oldalon volt, mivel az emeleti alaprajz szerint (rajzát most nem adjuk) itt állott a legnagyobb terem s csak ezen oldal az, mely apróbb szakaszokra választva és földarabolva nem volt, miután egyetlen fal mutatkozik, mely egy négyszöget a délkeleti torony részére foglalt el. A trónterem követelménye 1736-ban már nem volt hagyományos, innét a nyugati oldalt a királynék lakóhelyiségének kereszteli el a vármegyei leírás, alkalmasint a tekintélyes nagyság és elütő díszrészletek által vezettelve félre, vagy csak annyi alapos-sággal, a mennyivel a mellette levő déli oldal fülkáját, *mint kápolnát vevé jegyzékbe*.^{*} Tehát E) rajzunk, mely az eltemetett földszintet is sejteti, mutatná azon oldalt, hol adatok hiányában szabadságunkban áll Lajos trónterme számára nagyobb vagy kisebb területet kimérni. A földszinttel a vár udvarából fölvezető folyosói lépcsőzettel esett a közlekedése.

Királynéi és királyi lakok. A királynéi és királyi lakokra nézve sincsen biztos tájékozódásunk.

* «In meridionale sacellum . . . Unicum nunc restat latus cum sacello eodem, et sex cubiculis». «In latere occidentali reginarum erant cubacula».

Talán *e tekintetben az áltányokat vehetnők tájékoztató adatokul*. Áltányokra a délkeleti és délnyugati tornyok engednek utalást részint azok utolsó enyésző nyomaiban, részint az öregek tapasztalatában. A) alaprajz c) tornyánál hivatkoztam a keleti oldalon az áltány még mutatkozó tartó kövére, déli oldalon már sem a rajz, sem a valóság nem mutathat rá a fejedelmi gondúzás ezen történelmi helyére.

A szarvaskői áltány helyéről már esett kitékintésem s van fogalmam arról, mily emelő érzés lehetett, főleg egy királynak, méltóságának e symbolikus magaslatáról letekinteni. A táj innét a leg szebb. Ez a messzelátója a diósgyőri völgy nyílásának, honnét a nagy király (mert az ő emlékezete van leginkább összeforrv Diós-Győr történelmi multjával) láthatta érkező győzedelmes vitézeit, vendégeit. Innét esett kilátása a halastóra s alsó-kertre s talán ott játszadozó leánygyermekre s gondolta el jövő-jöket s bennök országai jövőjét, talán úgy, a hogy történt, talán színesebben.

E toronynak, a diósgyőri vár keleti részének lakója csak a király lehetett!

Az áltányokra a b) délnyugati toronynál még nehezebb a tájékozódás, pedig ennek is volt a két kívül eső oldalon ilyen két szórakoztatója, honnét a *lovagtérre*, majd távolabb a *felső-kertre*, a *po-merium*-ra esett a szemlélő tekintete. Az egész várban ide hallatszott legjobban a madarak éneke, a szellő által fölvert virágillat itt gomolygott a legandalítóbban.

Királynéi lakosztály Diós-Győrben csak a déli oldal lehetett, a vele kapcsolatos délnyugati toronynyal!

F) ábrán a torony alsó része homályosan egy berakott ajtó gótikus vonalait tünteti föl, mi az oldalfülkék hiányában ablak nem lehetvén, alig volt más, mint a torony déli oldalára szolgáló kijáró.

V. Arra már elkéstem, mondani sem kell, hogy a diósgyőri várat annak tüntethessem föl, a mi volt: megjegeczesedett középkornak, a korabeli műemlékek muzeumának. Egy-két részlet, néhány vonás mindössze, mit a sok vandalizmus mellett megbirt idáig őrizni. Romunknak legérdekesebb részlete kétségkívül a művészeti tagozással ékes *ablak-mélyedés*. Bátor vagyok a szíves olvasót figyelmeztetni, hogy az E), F) fölvétel idevágó részét is megtekintse. Az ablak-osztályok, mi kizárólag az emeletek kiváltsága, fontos szerepet játszott középkori váraink életében. Itt valának elhelyezve az ágyak, itt áll használatkészen a *guzsaly*, a *hímes munkák asztala* és *imazsámoly*. E), F), K) fölvételeket látva, ilyen ablak-mélyedés előtt állunk, melynek alkotó részei: a gót-alakítású *hosszas ablak-nyílás*, tetején *rózsa-díszlettel*, két oldalt *vak-ablakokkal* vagy *fülkével*, mely az ablak-szemöldök díszítésével összhangzóan *tagozatos*. Az ablakban volt köpadoknak többé semmi nyoma. A jobb és baloldali fülkékben *arabeszk-festmények* láthatók, illetőleg voltak láthatók még csak évtizedek előtt is.

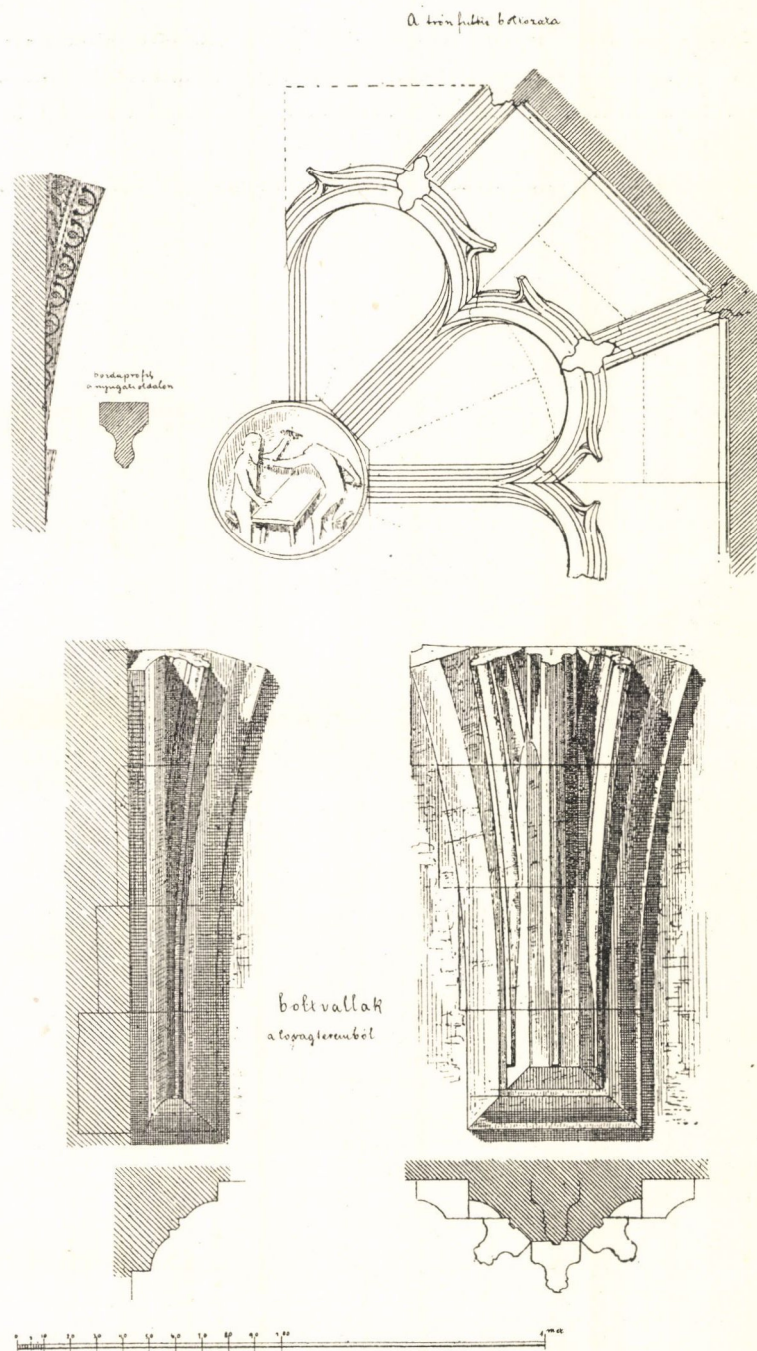
Az ablak gerincez-ívei átmeneti stylben fölnyulván, az ablak-boltozatnak tetején összefutnak s mint központban, az *ábrázolatos záró-* vagy *mesterkőben* egyesülnek. F) és K) rajzaink adják ezen zárkőnek inkább sejtett, mint a kőfaragó által szándékolt rajzát.

Ezen zárkő, mely minden időben figyelem tárgya volt, már századok óta kitéve lévén az idő viszontagságainak, egészen természetes, hogy annyira elmosódott, hogy alig-alig betűzhető ki rajta valami. Hanem bizonyos, hogy nem azt ábrázolta, a mit ábránk mutat. A zárkő vagy mesterkő, miként tudva vagyon, négy keresztező gerincznek találkozási központja, a keresztbolt csúcsán, hol a gerinczek egymást metszik. Ezen központosító érintkezési csomót és összetartó pontot mindig a zárkő alkotja, melyet a szellemes gót építési modor nem utolsó helyen álló díszítésre használt föl, az egyházi építkezéseknél dicskörrrel körülvett jelképes alakok, leginkább *Krisztus-fők* ábrázolására, a profán épületeknél pedig leginkább az *építkező czímerének feltüntetése által a család dicsőítésére és megörökítésére*. Hogy jelenetet ábrázolna, miként a fölvétel sejt, egészen kizártnak tekinthető. Czímer akar az lenni egyszerűen s nekem dr. Szendrei János barátommal az a nézetem, melyre nézve korábban még egy másik keresztbolt-csúcsi zárkő is segítségünkre volt, hogy ez *Ákos-czímer*, illetőleg *Erne bán fia István*, Diós-Győr vára egykori urának czímere. (Lásd D) rajzunkat.)

D) rajzunktól az «Archæologiai Értesítő» 1877. évf. 300. l. adott pecsét részben elütő. Egy nagyobb szívalakú paizsot ábrázol, egy kisebb szívalakú paizsszal, melyet két lehajtott sas-szárny környez. Felül a hatalom jelvényeül egy királyi pálcza, melynek nyele lenyulik hosszant a kisebb paizson. Ez « \oplus S(igillum) MAGISTRI STEPHANI IUDICIS CIVITATIS DOMINI REGIS», mely elüt a

«† S. STEPHANI PALATINI FILII ERNŐY BANI»-tól. Melyik akar lenni a kettő közül? Nyilván az utóbbi.

A zárkőben összpontosuló ívekre nézve pedig az állapítható meg, hogy *gazdagon voltak aranyozva*. Ezt látszik bizonyítani az is, mi még ma is látható, hogy erősen vörösre voltak festve, a mi

köztudomásúlag mindig az aranyozás alapszíne. Még ezen ablak sem maradt meg ugyan a maga eredeti mivoltában, de mert mégis a régiségnek legtöbb vonásával bírt, a tudatlanság kápolnának keresztelé el. 1736-ban már így nevezi a vármegyei leírás.³⁶ A jövő évi látogatók már tetemesen megcsönkölva fogják találni.

A királyi lakásnak vélt DK. toronynak tető alatt volt részén díszítési részleteket látunk. Kivehetőleg *szőlőfürtöket* és *leveleket* ábrázolnak. Ezen díszítő-részletek homorúak és vésővel vájták a szikla-keményységű kőbe (*K*). Hogy ezen mélyezett cifrázatok színezés által ki voltak-e emelve a falazat többi részeitől, vagy a minek nyomai most már kevésbé látszanak, maguk a falak voltak színezve, avagy a kettős színezés volt hivatva összhangzata által hatni, inkább sejtenünk, mint határozottan állítanunk engedik a részletek.

E) jobboldali részén az ÉNy. torony két összeszögellő oldalára kifeszített ívet látunk. Ebből azonban az átmeneti egyszerű alakítású nyomott csúcsívénél, a falmezők már említett színezésénél többre alig lehet következtetnünk. Itt láthatók azon *boltvállak*, melyeket *K*) fölvétel *lovagteremből* valóknak mond.

Bizony ez mindössze sem sok, de buvárló utódaink már ennyire sem fognak akadni.

